

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ, ЗАСОБИ ТА ФОРМИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ У ПОЗАНАВЧАЛЬНИЙ ЧАС (у контексті Авторської школи О.А. Захаренка)

У статті розглядаються можливості ефективної організації позанавчальної діяльності учнів на прикладі Авторської школи Олександра Антоновича Захаренка (село Сахнівка Корсунь-Шевченківського району Черкаської області); висвітлено значення цієї інноваційної педагогічної технології для самореалізації дитини як особистості.

Питання щодо ефективної організації виховання учнів у позанавчальний час є актуальним і важливим. Важливість цього питання обумовлена тим, що традиційний навчально-виховний процес сучасної школи не може повною мірою задовольнити потреб дитини і забезпечити достатній рівень її розвитку, тому що, по-перше, навчальні програми з різних предметів обмежують коло знань, що має отримати дитина; по-друге, сучасна класно-урочна система навіть у навчальних закладах нового типу не спроможна врахувати особливості кожної дитини в її прагненні до самореалізації як особистості. Крім того, хоч останнім часом усе частіше звучать слова про пріоритетне значення виховання в навчально-виховному процесі, в більшості шкіл ці слова залишаються тільки закликами. "Те, чому вчителі фактично навчають у школі, часто не має ніякого відношення до високоморальних декларацій, що записані в статутах шкіл, і вони нерідко розглядають алгебру чи англійську мову лише як необхідні етапи для отримання гарних оцінок під час здачі стандартних тестів. У навчальних програмах майже немає нічого такого, явно чи неявно вираженого, що могло би допомогти у вихованні людяності" [1]. Ця думка нашого зарубіжного колеги Уоррен А. Норда, викладача університету Північної Кароліни, директора програм з гуманітарних наук і загальнолюдських цінностей, підтверджує, що проблема моральності має загальний характер. Вирішенню цієї та інших проблем допомагає система позанавчальної діяльності учнів, яка в певній мірі забезпечує формування толерантної особистості, готової до співробітництва, сприяє розвитку здібностей до творчої діяльності, тобто система, що базується на принципах дитиноцентричної концепції виховання в контексті особистісно орієнтованої педагогіки, обґрунтованої І.Д. Бехом [2].

У контексті реалізації Національної доктрини розвитку освіти України завдання нашого дослідження полягає в розробці культурно-виховуючого середовища сучасної сільської школи. Яскравим прикладом практичної реалізації такої системи є Авторська школа Олександра Антоновича Захаренка (с. Сахнівка Корсунь-Шевченківського району Черкаської області). Технологія навчально-виховного процесу Сахнівської школи ще до кінця не вивчена. Крім того, якоюсь мірою ця школа стала унікальним закладом, органічно поєднавши у своїй концепції елементи різноманітних педагогічних технологій: метод колективних творчих справ, розроблений І.П. Івановим; нова інтерпретація методу проектів Дж. Дьюї, який відомий з кінця XIX – початку XX ст. і розвивається в сучасних дослідженнях О.М. Коберника; ідеї А.С. Макаренка щодо організації учнівського самоврядування; роздуми В.О. Сухомлинського щодо співвідношення процесів навчання й виховання, ролі колективу для самореалізації особистості, значення трудового виховання; принципи гуманно-особистісної технології Ш.О. Амонашвілі; створення і педагогізація єдиного соціокультурного середовища, про що писав Т.С. Шацький; різноманітні експерименти щодо активізації навчального процесу, використання нових форм діяльності школи, як у французького педагога Селестена Френе. Таким чином, Авторська школа О.А. Захаренка була інноваційною ще в ті часи, коли цей термін ще не був настільки часто вживаним. У далекі 60-ті роки в Сахнівській школі розпочався процес, який можна умовно назвати "Літопис незвичайних справ". Що стосується особливостей організації навчально-виховного процесу цієї школи, то важко провести чітку межу між навчальним і позанавчальним процесом, їй завжди було притаманне поєднання задач навчально-виховного процесу і позашкільної освіти, оскільки будь-який проект може бути успішно реалізований тільки в тому випадку, коли учні мають міцні знання. І навпаки, бажання здійснити якусь мрію спонукає школярів до отримання необхідних знань. Педагоги завжди враховували, що найголовнішою умовою ефективної роботи має бути, по-перше, наявність мотивації у дитини, а по-друге, ситуація успіху при виконанні будь-якого завдання. У Сахнівці намагалися створити умови для досягнення успіхів всіма учнями, розуміючи, що бути успішним – обов'язкова потреба кожної людини, і з'являється ця потреба з моменту усвідомлення дитиною себе як особистості. Це відзначав і В.О. Сухомлинський: "Даремна, безрезультатна праця і для дорослого стає осоружною, набридливою, безглуздою, а ми ж маємо справу з дітьми. Якщо дитина не бачить успіхів у своїй праці, вогник прагнення до знань згасає, в дитячому серці утворюється крижинка, яку не розтопити ніякими намаганнями доти, поки вогник знову не загориться; дитина втрачає віру в свої сили..." [3: 163]. Дитина, яка не може досягти успіхів у навчанні в силу свого інтелектуального розвитку або особливостей сприйняття навчального матеріалу, почувається нещасною. А учень, у якого не сформовані мотиви на отримання знань і творчу діяльність при вивченні шкільних предметів, приречений на нудне існування в стінах навчального закладу. Такі учні часто знаходять для себе засоби реалізації особистості й власних домагань в асоціальних стосунках і діях. "У правопорушеннях і злочинах найяскравіше відбивається залежність наслідків від причин", – такої думки був В.О. Сухомлинський [3: 290]. Тим більш значимою стає проблема цільової і змістовної організації позакласної діяльності й учнівського дозвілля. У Сахнівській школі постійно підтримували вогник дитячої захопленості й зацікавленості незвичайними справами. Поєднуючи теорію і практику, учні 60-х років у

позанавчальний час завзято майстрували то повітряну кулю, то дво- чи тріступінчасті ракети, які запускали із шкільного "Байконуру", привезли в село з Черкас справжній літак з гвинтом і мотоциклетним двигуном. Пізніше збудували спеціальну установку для запуску великої ракети на сім двигунів. Користуючись тим, що кожній дитині притаманна допитливість і пристрасть до всього таємничого, в одному з навчальних кабінетів сконструювали "розумні двері" з кодовим замком, а кодом слугували відповіді до задач, які необхідно було розв'язати. Потім – створення обчислювальних машин "Ромашка" і "Ромашка-2" для самостійного виконання контрольних робіт. І хоч іноді траплялися невдачі при запуску ракет (на парашуті в капсулі спустилися миші й розбіглися, померла морська свинка, не витримавши перевантаження, в "розумних дверях" кодовий замок з часом зламався), але головна мета була досягнута – діти захопилися фізикою, астрономією, математикою та іншими науками. І ще одне досить вагоме досягнення, значення якого неможливо переоцінити: до всіх незвичайних справ почали приєднуватися батьки школярів, що було першим кроком до створення єдиного соціокультурного і виховуючого середовища села Сахнівки, центром якого стала школа. Саме школа визначала пріоритетні напрямки виховної діяльності, учасниками якої були не тільки учні та вчителі, а й батьківська громада, що включала в себе всіх жителів села. З упевненістю можна сказати, що виховний вплив шкільного колективу здійснювався і на доросле населення села. Це з очевидністю проявилось під час будівництва і створення експозиції Музею революційної, бойової і трудової слави. Діяльність учнів переросла рамки звичайної гурткової роботи і перетворилася на нескінченне свято праці, спілкування, єднання поколінь і відчуття успіху від здійснення поставленої мети. Такий підхід – виховання школярів у процесі реалізації захоплюючої, але конкретної мети – забезпечував комплексне вирішення виховних задач. Так, будівництво шкільного Музею сприяло формуванню і розвитку працелюбності, учні отримували перші уроки професійної майстерності, здобували навички колективної взаємодії; пізніше, створюючи експозицію Музею, вивчали історію свого краю, збирали матеріал про жителів Сахнівки, і саме така діяльність пробуджувала почуття патріотизму в юних сахнівчан. Робота пліч-о-пліч з батьками допомагала створенню абсолютно інших стосунків в категорії "батьки і діти": спільна мрія-мета, спільна робота і спільна радість після досягнення цієї мети – все це згуртовувало вчителів, учнів та батьків в один-єдиний міцний колектив. І тут доречно звернутися до роздумів В.О. Сухомлинського про ролі колективу для виховання особистості. Він стверджував, що колектив для людини має бути сферою вираження самого себе, полем, на якому можна показати себе в усій красі і величі. Мова йде не тільки про те, що кожен працює на благо колективу і суспільства, а й про те, що така діяльність духовно збагачує й оновлює всіх співучасників суспільно корисної справи. Для цього, як зазначав

В. Сухомлинський, "потрібні такі основи, на які спирався б і першокласник, що тільки-но переступив шкільний поріг, і випускник-десятикласник, що обмірковує, зважає свій майбутній життєвий шлях, і сивий ветеран педагогічної праці з великим педагогічним досвідом" [4: 412]. О.А. Захаренко так пояснював мотиви такої діяльності, незвичної для звичайної сільської школи: "Створювалось все це не заради примхи або чисто зовнішнього ефекту, а від необхідності зайняти дітей взимку і влітку, в дощ і в спеку цікавою, корисною справою. Зайняти так, щоб у них вирости крила, засяяли очі від бажання здійснити мрію, а потім – подарувати її людям. У цьому і вбачає педагогічний колектив основне завдання в трудовому вихованні і підготовці дітей до життя. Цей маленький "БАМ" став школою мужності, де діти щоденно пізнавали радість творчого суперництва, радість рекорду" [5]. А сутність педагогічної технології Авторської школи О.А. Захаренка полягає в тому, що процес виховання школярів відбувається в ході реалізації певної ідеї, мрії, яка захоплює і об'єднує всіх учасників навчально-виховного процесу: учнів – вчителів – батьків. Це, так би мовити, педагогіка конкретної мети. З цього приводу цікаву думку висловлював В.О. Сухомлинський: "Виховні ідеї треба вміти втілювати в тисячі різноманітних справ і при цьому завжди намагатися бачити перспективу розвитку колективу" [4: 447]. У Сахнівській школі переймалися не тільки проблемою становлення колективу, а й перспективами розвитку кожної особистості. Вирішенню цієї задачі сприяли як грандіозні справи на зразок створення Музею, будівництва Палацу здоров'я (з двома басейнами, музичним салоном і хореографічним залом), спорудження Криниці Совісті (в пам'ять про загиблих в роки голодомору), а й дрібні порівняно з цим деталі шкільного інтер'єру, наприклад, у шкільних корпусах по коридорах розставлені невеличкі столики з шахами і шашками, а в спортивному залі – величезні шахові фігури (для тих, хто звільнений від уроку фізвиховання). Як підсумок – на районних змаганнях з шахів шкільна команда зайняла перше місце, хоч спеціальною підготовкою не займалася. На особливу увагу заслуговують такі форми позакласної роботи, як випуск шкільної газети "Дівочі гори" і підготовка телепередач шкільної студії. Неможливо переоцінити ту роль, яку відіграють засоби масової інформації в житті людини. Що стосується безпосередньої участі школярів у цій роботі, то слід відзначити широкі перспективи для розвитку творчих здібностей, художнього смаку, акторської майстерності, операторських умінь тощо; можливості для самореалізації особистості через різноманітні види творчої діяльності.

Досвід Авторської школи О.А. Захаренка переконливо доводить, що вихователь, який нестандартно й ефективно організовує роботу учнів у позанавчальний час, отримує багатий арсенал засобів всебічного розвитку особистості. У цьому зв'язку варто наголосити, що процес виховання в Сахнівській школі здійснювався на принципах діяльнісного підходу, будь-яка теоретична ідея знаходила відображення в практичній діяльності, через участь усіх бажаних у реалізації запланованого проекту. За таких умов діти розвиваються гармонійно і цілеспрямовано, відповідно до індивідуальних потреб, здібностей і бажань. І тоді твердження, що всі діти народжуються здібними, стає аксіомою і не потребує доказів. А оскільки участь у виховному процесі є добровільною (адже мрію неможливо реалізувати насильно!), то з упевненістю можна очікувати зростання рівня духовності кожної особистості окремо і колективу (учні + вчителі + батьки) в цілому. Л.М. Толстой колись висловив думку, що впливати на духовну діяльність силою – все одно що ловити промені

сонця: чим би ви не затулили їх, вони завжди будуть зверху! Але у волі вчителя зробити так, щоб учні самі тягнулися до духовного джерела, як до сонця, разом з учителем! Олександр Антонович Захаренко в унікальній книзі "Енциклопедія шкільного роду" писав: "Колись одна газета назвала нас "Мрійники із Сахнівки". То істинна правда. Вчилися і мріяли, завжди щось будували: то інтернат, то теплицю, то музей з обсерваторією і планетарієм, то спортивний комплекс, то літній, то зимовий басейн. Проводили лінійки, телепередачі. І мрійниками ми були, і реалістами – доводили задуману справу до завершення. Задумана мрія несла всіх на крилах впродовж усього навчального процесу, нанизуючи курси і предмети на єдиний стовбур, який називається знаннями. Непомітно проходили роки, не хотілось залишати школу, що стала для багатьох другою рідною домівкою... Школа – це постійне об'єднання маленьких душ навколо єдиної мрії, щоразу нової, щоразу захоплюючої і здійсненої. Так і велика держава України має об'єднатись навколо однієї, загальнолюдської ідеї!" [5: 13].

Ідеї О.А. Захаренка потребують більш широкого впровадження на теренах сучасної освіти України. Їх використання при проектуванні інноваційних педагогічних технологій дозволить суттєво підвищити ефективність навчально-виховної роботи на основі створення цілісного простору для гармонійного розвитку і повноцінної самореалізації особистості кожного учня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Уоррен А. Норд. Что должны знать учителя. – Москва, 1998. – 320 с.
2. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
3. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори. В 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С. 9-282.
4. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу. Вибрані твори. В 5-ти т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т.1. – С. 403-640.
5. Любченко І. Космосу сродни // Учительська газета. – 1983. – № 3. – С. 3-7.
6. Захаренко О.А. Енциклопедія шкільного роду (автобіографічні дані, спогади, роздуми). – С. Сахнівка Корсунь-Шевченківського району, 2000. – Т. 2.
7. Захаренко О.А., Мазурик С.М. Школа над Россю. – К.: Радянська школа, 1979. – 149 с.

Матеріал надійшов до редакції 22.09.2005 р.

Крутенко О.В. Инновационные методы, средства и формы развития личности ребенка во внеурочное время.

В статье рассматриваются возможности эффективной организации внеклассной деятельности учащихся на примере Авторской школы Александра Антоновича Захаренко (село Сахновка Корсунь-Шевченковского района Черкасской области); определено значение данной инновационной педагогической технологии для самореализации ребенка как личности.

Krutenko O.V. Innovational Methods, Means and Forms of Developing a Child's Personality during Extracurricular time.

The item addresses the effective ways of organizing extracurricular activities of students implemented in A. Zakharenko Avtorska Shkola (Author school) located in the village Sakhnovka, Korsun-Shevchenkivky District of Cherkasy Region). Defined also is the importance of the innovative teaching technology facilitating child's personality potential.